

MUZIKOS TEORIJOS PAGRINDAI

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

Šiauliai 1998

B50325

Leg.

Leidinyje supažindinama su muzikos teorijos pagrindais, kurie reikalingi solfedžio, muzikos instrumento bei muzikos mokymo metodikos pratybose. Remiamasi solfedžio ir muzikos teorijos dalyko mokymo programa PUP specialybės studentams bei E. Navickaitės-Martinionienės vadoveliu "Elementarioji muzikos teorija" (1979 m.). Leidinys rekomenduojamas pradinio ugdymo pedagogikos specialybės studentams.

Sudarytoja Nomeda Limantienė

Recenzentai:

- 1.Doc. R. Urnietžius
2. J. Keblikas

916050

ISMN M-706207-10-0 © Nomeda Limantienė, 1998
© Šiaulių universitetas, 1998

MUZIKOS GARSAI, JŲ SAVYBĖS

Garsas yra psichofizinis reiškinys. Tampraus kūno (stygos, metalo plokštelių ir pan.) virpėjimas sukelia oro bangas, kurių poveikis klausos organams sudaro garso pojūtį.

Kiekvienas kūno virpesys sukelia vieną garso bangą. Virpesių (garso bangų) skaičius per sekundę vadinamas virpesių dažnumu.

Muzikos garsais vadinami tokie garsai, kurie išgaunami muzikos instrumentais arba žmogaus balsu. Dauguma muzikoje vartojamų garsų turi šias savybes: aukštumą, trukmę, stiprumą, tembrą.

Garso aukštumas priklauso nuo kūno virpesių dažnumo per sekundę: kuo dažniau kūnas virpa, tuo garsas aukštesnis, kuo lėčiau - tuo žemesnis. Virpesių dažumas priklauso nuo virpančio kūno ilgio, storio (arba jo masės) ir įtempimo.

Garso trukmė priklauso nuo skambančio kūno virpėjimo trukmės.

Garso stiprumas priklauso nuo kūno virpėjimo intensyvumo ir energijos sklidimo į aplinką.

Garso tembras. Kiekvieną muzikos garsą lydi daugelis šalutinių garsų, kurie atsiranda todėl, kad skambantis kūnas (styga) virpa ne tik savo ilgiu, bet ir dalimis: pusēmis, trečdaliais, ketvirtadaliais ir t.t. Šios antrinės bangos 2, 3, 4 ir daugiau kartų trumpesnės už pagrindines, todėl ir jų skleidžiami garsai yra atitinkamai aukštesni. Šalutiniai garsai vadinami obertonais (vok. Obertöne - virštoniai).

Obertonai vos girdimi. Jie susilieja su pagrindiniu tonu ir sudaro savotišką garso spalvą, vadinamą garso tembru. Virpant įvairiems kūnams, kurių pagrindinis tonas yra tas pats, atsiranda skirtingo aukštumo ir stiprumo obertonų, tad ir garso tembras būna skirtingas. Dėl šios savybės du vienodo aukštumo, stiprumo ir trukmės garsai suvokiami kaip skirtini. Pavyzdžiu, skirtingo tembro fortepijono, violončelės, fleitos ar žmogaus balso garsai. Taigi garso tembras priklauso nuo obertonų aukštumo, stiprumo ir atsiradimo tvarkos.

MUZIKOS GARSYNAS. OKTAVA. PAGRINDINIAI LAIPSNIAI IR JŪ PAVADINIMAI

Muzikos garsai aukščio atžvilgiu susiję tarpusavyje. Muzikoje vartojamų nustatyto aukščio garsų visuma vadina muzikos garsynu. Jį parodo fortepijono klaviatūra. Fortepijonas turi 88 klavišus, kuriais išgaunama tiek pat įvairaus aukščio garsų. Klavišai išdėstyti tokia tvarka, kad, spaudžiant juos paeiliui iš kairės į dešinę, girdimi vis aukštesni garsai. Įsilaužę pastebėsime, kad kiekvienas aštuntasis (baltujų klavišų eilės) garsas lyg ir susilieja su pirmuoju, nors yra kur kas aukštesnis už jį, devintasis garsas susilieja su antruoju ir t.t. Taip yra todėl, kad aštuntajį garsą sukelianti styga virpa dvigubai dažniau už pirmajį garsą sukeliančią stygą, devintajį - dvigubai dažniau už antrajį ir t.t.

Taigi oktava vadinas atstumas tarp dviejų vienodų laipsnių garsų.

Septyni paeiliui einantys garsai išgaunami gretimais baltaisiais klavišais (pradedant klavišu iš kairės prieš du juodusius) yra pagrindiniai garsai ir vadiniams raidėmis *c, d, e, f, g, a, h* bei skiemenumis - *do, re, mi, fa, sol, la, si*. **Garsaeilio dalis, į kurią įeina septyni pagrindiniai laipsniai, taip pat vadina oktava.** Norint nusakyti tikslią bet kurio garso padėti garsaeilyje, pastarasis dalijamas į minėtas oktavas. Kiekviena jų prasidesta garsu *c (do)*. Kad būtų aiškiau, ši oktavos garsų eilės dalijimą susiesime su fortepijono klaviatūra. Jos viduryje esanti oktava nuo *c* iki *h* (nuo *do* iki *si*) vadina pirmąja, o aukštesniosios (klaviatūroje į dešinę) - antrąja, trečiąja, ketvirtąja ir penktąja (ji turi tik vieną garsą). Žemyn nuo pirmosios (klaviatūroje į kairę) yra mažoji, didžioji, kontroktava ir subkontroktava (trys garsai)¹.

Kiekvienos oktavos garsai žymimi tam tikrais ženklais.

1. Nuo muzikos garsaeilio (fortepijono klaviatūros) vidurio į dešinę visos oktavos žymimos mažosiomis raidėmis su atitinkamu skaitmeniu viršuje, nurodančiu oktavos pavadinimą, pvz.:

pirmoji oktava - *c¹, d¹, e¹* ir t.t., arba
- *do¹, re¹, mi¹*, ir t.t.

antroji oktava - *c², d², e²* ir t.t., arba

trečioji oktava	<i>do², re², mi²</i> , ir t.t. - <i>c³, d³, e³</i> ir t.t., arba
ketvirtoji oktava	<i>do³, re³, mi³</i> , ir t.t. - <i>c⁴, d⁴, e⁴</i> ir t.t., arba
penktoji oktava	<i>do⁴, re⁴, mi⁴</i> , ir t.t. - <i>c⁵</i> , arba <i>do⁵</i> .

2. Nuo muzikos garsaeilio vidurio į kairę:

a) mažosios oktavos garsai žymimi mažosiomis raidėmis be jokio ženklo, pvz.:

c, d, e ir t.t., arba
do, re, mi, ir t.t.

b) didžiosios oktavos garsai žymimi didžiosiomis raidėmis be jokio ženklo, pvz.:

C, D, E ir t.t., arba
Do, Re, Mi, ir t.t.

c) kontroktavos garsai žymimi didžiosiomis raidėmis su skaitmeniu 1 apačioje, pvz.:

C₁, D₁, E₁ ir t.t., arba
Do₁, Re₁, Mi₁, ir t.t.

d) subkontroktavos garsai žymimi didžiosiomis raidėmis su skaitmeniu 2 apačioje, pvz.:

A₂, H₂, arba
La₂, Si₂.

Be aptartųjų fortepijono klaviatūroje dar yra 36 garsai, išgaunami juodaisiais klavišais. Jų pavadinimai sudaryti iš pagrindinių. Kiekviena muzikos garsaeilio (fortepijono klaviatūros) oktava turi septynis pagrindinių ir penkis išvestinių pavadinimų garsus.

GARSO TRUKMĖS ŽYMĖJIMAS

Muzikos garsai užrašomi ženklais - natomis, kurių santykinė trukmė griežtai nustatyta. Pagrindiniams garsų trukmių santykiam būdinga tai, kad kiekviena didesnė garso trukmė su mažesne sudaro santykį 2 : 1. Tokį garsų trukmių ryšį atitinka ir juos žymintios natos. Stambiausias matas garso trukmei žymėti yra sveikoji nata -

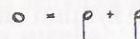
¹ Garsų skaičius skirtingu instrumentu klaviatūrose gali būti nevienodos.

tuščiaviduris ovalas (○). Visos kitos natos yra sveikosios natos dalys.

Pusinė nata - tuščiaviduris ovalas su koteliu (♩) - žymi garsą,

perpus trumpesnį už sveikaja nata pažymėtai. Ketvirtinė - pilnaviduris ovalas su koteliu (♩) - žymi garsą, perpus trumpesnį už pusine nata pažymėtai. Aštuntinė nata - pilnaviduris ovalas su koteliu ir vėliavėle (♪) - žymi garsą, perpus trumpesnį už ketvirtine nata pažymėtai.

Šešioliktinė - pilnaviduris ovalas su koteliu ir dviem vėliavėlėm (♫) - žymi garsą, perpus trumpesnį už aštuntine nata pažymėtai:

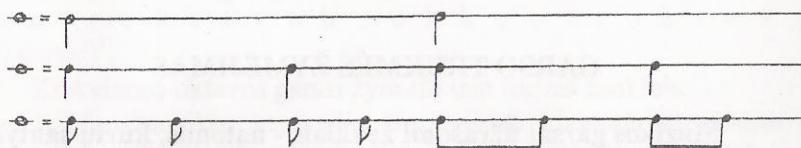
Šiomis natomis užrašoma ne realioji, o tik santykinė garso trukmė.

Realioji garso trukmė priklauso nuo kūrinio atlikimo greičio. Atliekant kūrinį lėčiau, sveikaja, pusine, ketvirtine ir t.t. pažymėti garsai bus ilgesnės trukmės, atliekant greičiau - trumpesnės.

Instrumentinėje muzikoje smulkesnės natos, pradedant aštuntine, jungiamos sijomis. Sijos atstoja natų vėliavėles, todėl jos turi tiek brükšnių, kiek šios natos vėliavelių:

Garso trukmės žymėjimo santykį lentelė:

Užrašant įvairios vertės natas patartina:

a) skirti vienodus atstumus ketvirtinėms, perpus mažesnius - aštuntinėms, dar mažesnius - šešioliktinėms natoms ir t.t. Tik rašydami sveikasias ir pusines natas, atstumus dažnai sumažiname.

b) daugiabalsiame kūrinyje negalima mažinti sveikosioms ir pusinėms skirtų atstumų tada, kai kiti balsai yra užrašyti smulkesnės ritminės vertės natomis, nes pastarąsias būtų sunku sutalpinti mažuose tarpuose.

PAUZĖS

Muzikinė, kaip ir literatūrinė, kalba turi būti raiški ir prasminga. Viena muzikinio raiškumo priemonė yra pauzė. Pauzė - tai tylėjimo ženklas, kuris rodo, kad skambesys nutraukiamas tiksliai nustatytais laikui. Muzikiniu - prasminių požiūriu minties ji neretrakcia.

Daugiabalsiame kūrinyje pauzė gali būti ne tik viename, bet ir visuose balsuose.

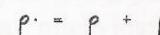
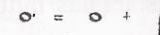
Pauzės atitinka tos pačios vertės natas. Jos gali būti sveikosios, pusinės, ketvirtinės, aštuntinės, šešioliktinės ir t.t. Pauzės žymimos tokiais ženklais:

NATŪ PAILGINIMO ŽENKLAI

Natoms pailginti vartojami šie ženklai: taškas, lyga, fermata.

1) Taškas prie natos pailgina ją puse jos ritminės vertės:

Pastaba. Taškai nerašomi ant linijų. Jei nata yra ant linijos, taškas paprastai rašomas virš linijos, jei nėra vietas - po ja.

2) Lyga - lankelis, kuris jungia dvi ar daugiau to paties aukščio natas. Skambindami ar dainuodami kelių, lyga sujungtų natų nekartojame, neatskiriamo ju. Garsas, pažymėtas šiomis natomis, turi būti tokios trukmės, kokią gauname, sudėjė visas lyga sujungtų natų vertes:

Taigi natas su taškais gali pakeisti lyga.

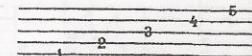
3) Garso trukmės tiksliai neapibrėžto pailginimo ženklas, kuris rašomas virš natos ($\hat{\rho}$) ar po ja ($\underline{\rho}$), vadinamas fermata.

Pailginto garso trukmė priklauso nuo muzikos kūrinio pobūdžio ir paties atlikėjo. Ši savybė skiria fermatą nuo taško, kurio ritminė reikšmė griežtai nustatyta. Be to, taškas prie natos gali būti bet kurioje muzikos kūrinio vietoje, o fermata - tik muzikos kūrinio ar jo dalies pabaigoje, kulminacijoje arba kitoje svarbioje vietoje.

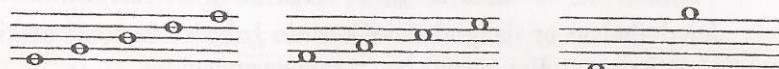
GARSO AUKŠTUMO ŽYMĖJIMAS

Tiksliam muzikos garso aukštumui žymėti vartojama penkių linijų sistema ir raktai.

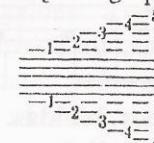
1. Linijų sistemą sudaro penkios horizontalios linijos, vadinamos **penkline**. Linijos brėžiamos lygiu atstumu viena nuo kitos ir skaičiuojamos iš apačios į viršų:

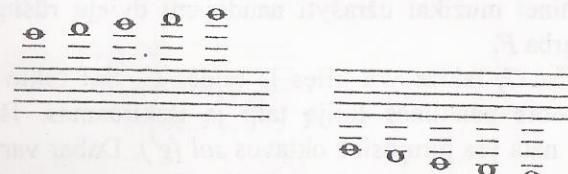
Natos rašomas ant ir tarp linijų, virš bei po jomis:

Natoms rašyti kartais penklinės neužtenka, todėl dar tokiu pat atstumu brėžiamos viršutinės ir apatinės pridėtinės linijos. Viršutinės skaičiuojamos nuo penklinės į viršų, apatinės - nuo penklinės į apačią:

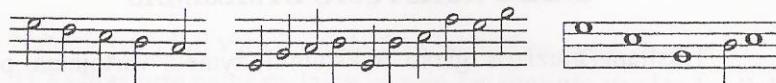

Pridėtinėse linijose natos rašomas taip pat kaip ir penklinėje, t. y. ant, virš linijų ir po jomis. Pridėtinės linijos brėžiamos kiekvienai natai atskirai.

Kartais naudojama ir daugiau pridėtinų linijų.

Natų su koteliais rašyba penklinėje nevienoda. Vienbalseje muzikoje natų, esančių žemiau trečiosios linijos, koteliai rašomi iš dešinės aukštyn. Natų, esančių virš trečiosios linijos, koteliai rašomi iš kairės žemyn. Trečiojoje penklinės linijoje esančių natų koteliai gali būti rašomi ir aukštyn, ir žemyn. Pirmuoju būdu rašomi tada, kai greta yra natos, kurių koteliai eina aukštyn; antruoju - kai greta visai nėra natų su koteliais arba jei yra natos, kurių koteliai eina žemyn. Kotelio ilgis (nuo natos ovalo vidurio) lygus oktavos intervalui.

Dvibalsiame ar daugiabalsiame muzikos kūrinyje kotelių kryptis pадeda atskirti balsų partijas. Jei balsai rašomi vienoje penklinėje, pirmojo balso koteliai visada eina aukštyn, o antrojo - žemyn.

L. I. d. "Ei, žolele"

Jei dvibalsio ar daugiabalsio kūrinio balsai išdėstomi atskirose penklinėse, natū koteliai rašomi pagal minėtias taisykles.

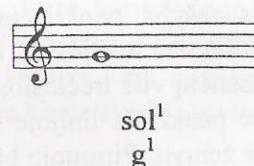
Jei keletą natū reikia sujungti sija, kotelių kryptis priklauso nuo to, ar jungiamų natū yra daugiau virš trečiosios linijos, ar žemiau jos:

2. Raktas yra natū rašybos ženklas. Jis išskiria kurią nors penklinės liniją ir nurodo toje linijoje parašyto natos konkretų pavadinimą ir aukštumą. Pagal šią natą lengva nustatyti ir visų kitų penklinėje parašytą natų aukštumą.

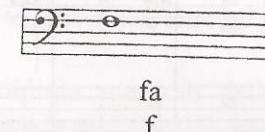
Fortepijoninei muzikai užrašyti naudojami dviejų rūšių raktai: *sol*, arba *G*; *fa*, arba *F*.

a) *Sol*, arba *G*, raktas yra kilęs iš raidės *G*. Sol raktu liemuo apjuosia kurią nors penklinės liniją taip ją išskirdamas. Išskirtoje linijoje parašyta nata yra pirmosios oktavos *sol* (*g'*). Dabar vartojamas *sol* raktas apjuosia antrąją penklinės liniją. Jis vadinamas smuiko raktu:

b) *Fa*, arba *F*, raktas yra kilęs iš *F* raidės. Norimoji linija išskiriama dviem taškais. Šioje linijoje parašyta nata žymi mažosios

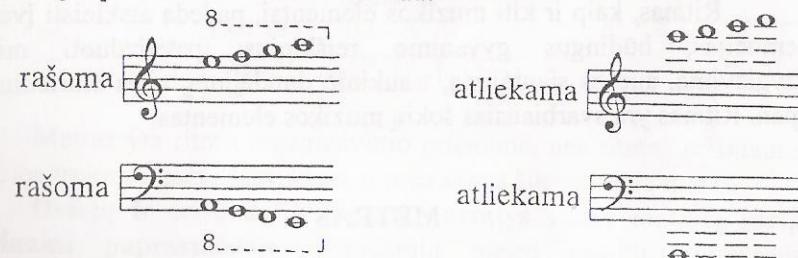
oktavos garsą *fa* (*f*). Šiuo metu vartojamas *fa* raktas išskiria ketvirtąją liniją. Jis vadinamas boso raktu:

Kartais aukštiems arba žemiems muzikos garsams rašyti reikia daug pridėtinėlių linijų, apsunkinančių natū skaitymą. Jų išvengiama pereinant iš vieno rako sistemos į kitą:

Pridėtinį linijų galima išvengti tik pavartoju vadinamajį oktavinį ženklą - skaitmenį 8 su punktyrine linija (8-----). Jei šis ženklas parašytas virš natū, pažymėtosios natos atliekamos oktava aukšciau, jei po natomis - oktava žemiau:

RITMAS

Viena svarbiausių muzikos raiškos priemonių yra dėsningas garsų trukmės organizavimas. Čia pastebimi du pagrindiniai momentai: muzikos garsų judėjimas ir jų judėjimo tvarka. **Organizuota įvairaus ilgumo ir aukštumo garsų sistema yra vadinama ritmu.** Jo esmė - laiko trukmės matavimas muzikoje įvairiais ritminiais vienetais (., ,).

\downarrow , \uparrow , $\ddot{\text{A}}$, ir t.t.). Ritminės organizacijos variantai yra labai įvairūs.

Kūrinių ritmas gali būti:

1. Stambus

M. K. Čiurlionis, Preludas XVI.

Toks ritmas būdingas iškilmingiemis, žadinantiems susikaupimą kūriniams.

2. Smulkus

L. Šitte, Etiudas

Toks ritmas suteikia kūriniui gyvumo, judrumo.

Ritmas, kaip ir kiti muzikos elementai, padeda atskleisti įvairias emocijas, būdingus gyvenimo reiškinius: pavaizduoti minios žygiavimą, audros siautėjimą, traukinio dundėjimą, upės čiurlenimą ir pan. Ritmas yra svarbiausias šokių muzikos elementas.

METRAS

Klausydamiesi muzikos ar ją atlikdami, pastebėjome, kad jos įvairus ritminis pagrindas matuojamas pastovios trukmės vienetais, kurie vadinami metrinėmis dalimis. Metrinės dalies vertė matuojama nustatyti ritminių ilgiu (pusine, ketvirtine, aštuntine ir t.t.). Sios dalys grupuoja apie vieną, labiau išsiskiriančią. Ji vadinama kūrčiu, arba akcentu. Taigi metrinės dalys yra nevienodo stiprumo: vienos akcentuotos (stipriosios), kitos neakcentuotos (silpnosios). Dėsninga stipriųjų ir silpnųjų dalių kaita vadinama metru. Visa metrinė grupė žymima ženklu, kurį sudaro du skaitmenys.

Viršutinis skaitmuo rodo takto metrinės dalių skaičių, o apatinis - vienos dalies ritminę vertę. Šis ženklas vadinamas metro rodikliu.

Metro rodiklis rašomas penklinėje po raktą ir prieraktinių ženklų (jei jų yra) kūriniio pradžioje ir vertikaliai užima visą penklinę:

metro rodiklis	3 - metrinė dalių skaičius takte (trys)
	4 - vienos dalies ritminė vertė ketvirtinė).

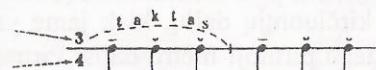
Metras pagrįstas cikliniu metrinės dalių pasikartojimu, t. y. lygiais laiko tarpsniu kartojasi ta pati metrinė schema. **Muzikos kūriniu ar jo dalies tolydžio besikartojanti metrinė schema nuo vieno stipriojo iki kito tokio pat kūrčio vadinama taktu.**

Taktais skiriami vienas nuo kito takto brūkšniai.

Stipriojoje takto dalyje jaučiamas metrinis kirtis, nesvarbu, ar stiprioji dalis specialiai išskiriamas, ar ne. Šis metrinis kirtis jaučiamas net ir tada, kai garsas iš viso neskamba (pavyzdžiu, pauzės metu).

Takto, kurio metro rodiklis yra $\frac{3}{4}$, pagrindinis metrinis vienetas

yra lygus ketvirtinės natos ilgiui. Skaičius 3 rodo, kad takto trukmė yra lygi trijų ketvirtinės natų ilgiui. Šio takto pirmoji metrinė dalis yra stiprioji, o antroji ir trečioji - silpnosios:

Metras yra ritmo organizavimo priemonė, nes ritmas reiškiamas įvairios trukmės garsų santykiais, o metras yra šių santykų matas.

Dvieju ir trijų dalių metrai, turintys vieną metrinę kirtį, vadinami paprastaisiais. Paprastųjų metrų rodiklio viršutinis skaitmuo gali būti 2 arba 3. Apatinis skaitmuo priklauso nuo santykinių vienos takto dalies ilgio. Tad paprastųjų dviejų dalių metrų rodikliai yra šie:

2	2	2	2	2
1,	2,	4,	8,	16;

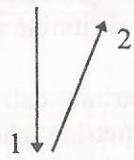
paprastųjų trijų dalių metrų rodikliai:

3	3	3	3	3
1,	2,	4,	8,	16.

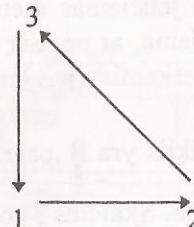
Čia vienetas reiškia sveikąją natą, dvejetas - pusinę ir t.t.

Dvieju dalių metro takte pirmoji dalis yra stiprioji, antroji - silpnoji.

Diriguojant vienai metrinei daliai skiriamas vienas jūdesys. Visi dvieju dalių metrai diriguojami taip:

Trijų dalių metro takte pirmoji dalis yra stiprioji, o antroji ir trečioji - silpnosios. Visi trijų dalių metrai diriguojami taip:

Sudėtiniai metrai sudaromi iš kelių paprastujų metrų. Sudėtinis metras turi tiek kirčiuotujų dalių, kiek tame yra paprastujų metrų. Kirčiuota yra kiekviena pirmoji metro dalis. Pirmasis sudėtinio metro kirtis yra stipriausias. Kiti silpnesni ir reliatyviai (santykini) vadinami stipriais. Sudėtiniai metrai yra 4, 6, 8, 9, 12 ir daugiau dalių. Jie sudaromi:

- jungiant kelis dviejų dalių metrus,
- jungiant kelis trijų dalių metrus.

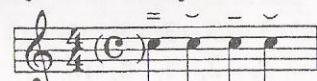
Keturių dalių sudėtinius metrus sudaro du paprastieji dviejų dalių metrai ($4 = 2 + 2$). Keturių dalių sudėtinį metrų rodikliai yra:

$$\begin{matrix} 4 & 4 & 4 & 4 \\ 2, & 4, & 8, & 16. \end{matrix}$$

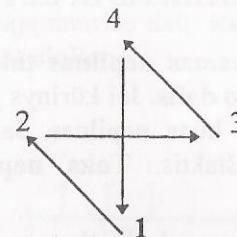
Jų pirmoji ir trečioji dalys yra kirčiuotos.

Dažniausiai būna keturių ketvirtinių metras. Jis žymimas

ženklu $\frac{4}{4}$ arba C:

Diriguojama taip:

Metrai, sudaryti iš paprastujų nevienarūsių metrų, vadinami mišriaisiais. Šis metras turi tiek kirčiuotujų dalių, kiek tame yra paprastujų metrų. Kirčiuojama kiekvieno paprastojo metro pirmoji dalis. Pirmasis mišriojo metro kirtis yra stipresnis už kitus. Mišrieji metrai yra 5, 7, 11 ir daugiau dalių.

Paprasčiausias yra mišrusis penkių dalių metras, kurio rodikliai yra:

$$\begin{matrix} 5 & 5 & 5 \\ 4, & 8, & 16. \end{matrix}$$

Jis sudaromas dvejopai:

- jungiant paprastuosius dviejų ir trijų dalių metrus ($5=2+3$);
- jungiant paprastuosius trijų ir dviejų dalių metrus ($5=3+2$).

a 	b
---------	---------

Kartais tame pačiame muzikos kūrinyje pakaitomis vartojami skirtinių metrai. Tokie metrai vadinami kintamaisiais. Du metrai, kintantys vienodais laiko tarpais, vadinami periodiniais, o abu tų metrų rodikliai rašomi kūrinio pradžioje, prie rakto. Dažnai kintamieji metrai keičiasi neperiodiškai, be to, jų gali būti ne du, o daugiau. Tada metro rodikliai rašomi pačiuose pasikeitusių metrų taktuose.

PRIEŠTAKTIS IR UŽTAKTIS

Prieštakčiu vadinamas nepilnas taktas, kuriuo pradedamas muzikos kūrinys arba jo dalis. Jei kūrinys pradedamas prieštakčiu, jo paskutinis taktas dažnai būna nepilnas. Jam trūksta tokios ritminės vertės, kurių turi priestaktis. Toks nepilnas paskutinis taktas vadinamas užtakčiu:

L. Bethovenas, Sonatina G - dur II d.

Užtakčio kartais ir nebūna. Kūrinys ar jo dalis, prasidėjusi prieštakčiu, baigiamas pilnu taktu:

L. I. daina. Ar aš tau, sese, nesakiau

Ar aš tau, se - se, ne - sa - kiau, ar
aš žo - de - lio ne - ta -
riau: iš - šluok kie - me - li su - ba - toj,
at - jos ber - ne - lis ne - dė - lioj.

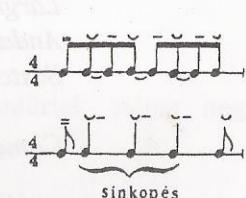
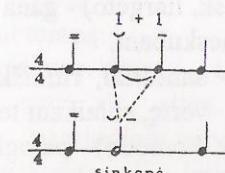
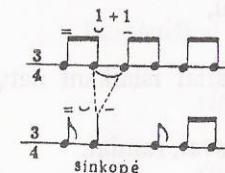
SINKOPĖ

Muzikos metro ir ritmo kirčiai gali sutapti arba nesutapti. Pirmuoju atveju stiprioji metrinė (takto) dalis pabrėžiama ir ritmiškai. Kai silpnaja takto dalimi prasidėjės garsas nutęsiama į stipriają dalį

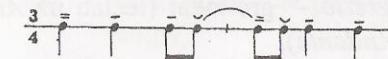
ritmo kirtis pereina į silpnąjį metrinę dalį. Ritmo kirčio nesutapimas su metro kirčiu vadinamas sinkope.

Sinkopė gali būti:

a) įvairiose takto dalyse:

b) dviejų takto sandūroje:

Iš pavyzdžių matome, kad sinkopė sudarančios dalys viename takte žymimos viena atitinkamos ritminės vertės nata arba dviem su lyga, o dviejų takto sandūroje - dviem natom, kurios jungiamos lyga.

Kartais sinkopė atsiranda, kai stipriojoje takto dalyje yra pauzė:

Moderato

Kas per miš - ką triuš - ka, pyš - ka, kas dai - nuo - ja dai - na?

TEMPAS

Kaip žinome, natos žymi tik santykinę garsų trukmę, o realiajų jų trukmę lemia tempas. Tempu vadinamas muzikos kūrinio atlikimo greitis. Tempas priklauso nuo muzikos kūrinio turinio.

Tempui nurodyti vartojami tam tikri terminai. Jie rašomi virš penklinės kūrinio pradžioje arba toje vietoje, kur tempas kinta.

Dažniausiai vartojami šie tempų pavadinimai (italų kalba):

I. L a b a i s t e m p a :

VILNIJAVIUS PEDAGOGI
Grave - sunkiai, rimtais, išdidižiai,

Largo (sl. largo) - plati, laisvi,

Adagio - letai,

UNIVERSITETAS

Adagio (sk. adadžio) - lėtai, ramiai,
Pesante - sunkiai, svariai.

II. Lėti tempai:

Larghetto (sk. liargeto) - gana plačiai,
Andante - neskubant,
Sostenuto - santūriai, ritmiškai tiksliai išlaikant natū vertę, sulaikant tempą,
Comodo (sk. komodo) - patogiai, laisvai, ramiai.

III. Vidutiniai tempai:

Andantino - kiek greičiau už *Andante*,
Allegretto - greitokai (lėčiau už *Allegro*, greičiau už *Andante*),
Moderato - vidutiniškai, nuosaikiai.

IV. Greiti tempai:

Allegro - greitai,
Vivo, Vivace (sk. vivače) - greitai, gyvai.

V. Labai greiti tempai:

Presto - labai greitai,
Prestissimo - ypač greitai,
Vivacissimo (sk. vivačisimo) - ypač greitai,
AllegriSSimo - labai linksmai ir greitai.

Kai kurių tempų pavadinimai rodo ne tiktais kūrinio atlikimo greitį, bet ir jo pobūdį. Pavyzdžiu, terminas *Adagio* nurodo, kad kūrinį reikia atlikti ne tiktais lėtai, bet ir ramiai.

Prieš tempą nurodančius terminus dažnai vartojami papildomi žodžiai (italų kalba), kurie patikslina pagrindinių tempų reikšmę:

più - labai,
meno - mažiau,
poco (sk. poco) - truputi,
mossa - gyvai, judriai.

Keičiant tempus, vartojami šie terminai:

più mosso - greičiau,
meno mosso - lėčiau.

Laipsniškai greitinant tempą:

accelerando, sutr. *accel.* (sk. ačelerando) - greitinant,
stringendo, sutr. *string.* (sk. strindžendo) - skubant,
affrettando - greitinant.

Laipsniškai lėtinant tempą:

ritardando, sutr. *ritard.* - vėlinant,
ritenuto, sutr. *rit.*, *riten.* - santūriai, lėčiau negu pagrindiniu tempu,
rallentando, sutr. *rall.* - lėtinant.

Grižtant prie pirmykščio tempo:

a tempo - toliau atliekama pagal ankstesnį, pagrindinį tempą,
tempo primo, tempo I - pirmykščiu tempu.

Kūrinio tempui tiksliai nustatyti vartojamas specialus prietaisas - metronomas.

DINAMIKA

Svarbi muzikos raiškos priemonė yra dinamika - visuma reiškinii ir jų ženkli, liečiančių muzikos garso ar kūrinio skambėjimo stiprumą.

Dinamika išreiškiama laipsniais, akcentais ir evoliucija. Jie žymimi italų kalbos terminais.

1. Dinamikos laipsniai:

<i>piano (p)</i>	- tyliai,
<i>pianissimo (pp)</i>	- labai tyliai,
<i>piano pianissimo (ppp)</i>	- tyliausiai,
<i>forte (f)</i>	- garsiai,
<i>fortissimo (ff)</i>	- labai garsiai,
<i>forte fortissimo (fff)</i>	- garsiausiai ² .

² Išgaunant ypač tylius ar garsius niuansus, vartojamas ir didesnis ženklu *p* ir *f* skaičius (iki penkių).

Šiuos pagrindinius dinamikos laipsnius papildo niuansai:

mezzo piano (mp)

- (sk. medzo piano)
vidutiniškai tyliai, pusiau
tyliai,

mezzo forte (mf)

- (sk. medzo forte)
vidutiniškai garsiai, pusiau
garsiai,

più forte

meno forte

- garsiau negu forte,
- tyliau negu forte.

2. Akcentai žymimi ženklais arba terminais:

forzando, forzato (fz)

- (sk. *forcando, forcato*)

pabrėžiant, akcentuojant,

- (sk. *sforcando, sforzato*)

pabrėžiant, akcentuojant.

3. Evoliucija:

crescendo (cresc.)

(sk. *krešendo*) - stiprinant
arba žymima ženklu

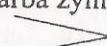

decrescendo (decresc.)

(sk. *dekrešendo*) arba

tildant garsą, mažinant

stiprumą arba žymima ženklu

GAMA. PUSTONIS IR TONAS

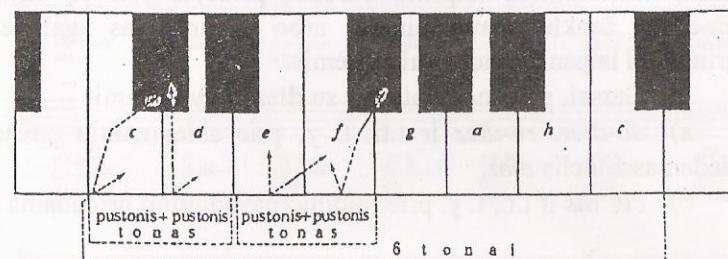
✓ Nuosekli septynių garsų eilė vienoje ar keliose oktavose vadinama gama. Gamos garsai vadinami laipsniais. Jie žymimi romėniškais skaitmenimis: I, II, III, IV, V, VI, VII.

Taigi baltaisiais fortepijono klavišais paskambinta gama yra septynių skirtingų laipsnių, o aštuntasis yra pirmojo pakartojimas oktava aukščiau. Kaip matome, tokios gamos gretimų laipsnių aukščio santykiai nėra vienodi. Antai fortepijono klaviatūros garsai *mi-fa* ir *si-do* išgaunami gretimais klavišais. Jų aukščio santykis yra pats

mažiausias - dvyliktoji oktavos dalis. Mažiausias dviejų garsų (laipsnių) aukščio santykis vadinamas pustoniu.

Aukščio santykis tarp kitų gretimų gamos garsų *do-re, re-mi, fa-sol, sol-la, la-si* lygus dviem pustoniams arba vienam tonui. Fortepijono klaviatūroje tarp šios gamos baltujų klavišų yra įsiterpę juodieji. Tarp juodojo ir baltojo klavišo yra pustonio intervalas.

Oktava dalijama į 12 pustonių.

GARSŲ ALTERACIJOS ŽENKLAI

Pagrindinių garsaeilio laipsnių paaukštinimas arba pažeminimas pustoniu ar tonu vadinamas alteracija (lot. alteratio - pakeitimasis). Tokiam pakeitimui žymėti vartojami specialūs alteracijos ženklai. Jų yra penki:

- ♯ - diezas laipsnių aukština pustoniu;
- ♭ - bemolis žemina pustoniu;
- × - dvigubasis diezas, arba dubldiezas, aukština tonu;
- ♭♭ - dvigubasis bemolis, arba dublbemolis, žemina tonu;
- ♮ - bekaras nurodo buvusi pagrindinio laipsnio pavidala, jei pagrindinis buvo paaukštintas ar pažemintas:

Alteracijos ženklai rašomi greta natos, kairėje pusėje. Užrašant alteruotųjų laipsnių pavadinimus skiemenumis, alteracijos ženklas rašomas po skiemens, pavyzdžiui, do^{\sharp} , fa^{\natural} , sol^{\times} , si^{\flat} .

Alteruotieji laipsniai savarankiškų pavadinimų neturi. Jie vadinami gretimų nealteruotųjų laipsnių vardais, pridėjus prie jų atitinkamų alteracijos ženklu pavadinimus arba atitinkamas galūnes, jei pagrindiniai laipsniai vadinami raidėmis.

1. Garsai, pažymėti natomis su diezais, vadinami:
 - a) $do\text{-diez}$, $re\text{-diez}$ ir t.t., t. y. prie skiemenumio pavadinimo pridedamas žodelis *diez*,
 - b) *cis*, *dis* ir t.t., t. y. prie raidinio pavadinimo pridedama galūnė *-is*.
2. Garsai, pažymėti natomis su dvigubais diezais, vadinami:
 - a) $do\text{-dubldiez}$, $re\text{-dubldiez}$ ir t.t., t. y. prie skiemenumio pavadinimo pridedamas žodelis *dubldiez*,
 - b) *cisis*, *disis* ir t.t., t. y. prie raidinio pavadinimo pridedama galūnė *-isis*.
3. Garsai, pažymėti natomis su bemoliais, vadinami:
 - a) $do\text{-bemol}$, $re\text{-bemol}$ ir t.t., t. y. prie skiemenumio pavadinimo pridedamas žodelis *bemol*,
 - b) *ces*, *des* ir t.t., t.y. prie raidinio pavadinimo pridedama galūnė *-es*.
4. Garsai, pažymėti natomis su dvigubais bemoliais, vadinami:
 - a) $do\text{-dublbemol}$, $re\text{-dublbemol}$ ir t.t., t. y. prie skiemenumio pavadinimo pridedamas žodelis *dublbemol*,
 - b) *ceses*, *deses* ir t.t., t.y. pridedama galūnė *-eses*.
5. Garsai, pažymėti natomis su bekaru, vadinami:
 - a) $do\text{-bekar}$, $re\text{-bekar}$ ir t.t., t. y. prie skiemenumio pavadinimo pridedamas žodelis *bekar*,
 - b) *c*, *d* ir t.t., t. y. kaip ir nealteruotieji garsai.

Pastabos:

- 1) Tarti du balsius iš eilės nepatogu, todėl pažemintasis laipsnis *e* vadinamas *es* (vietoje *eas*), *a - as* (vietoje *aes*).

2) Pustoniu ir tonu pažemintam laipsniui *h* žymėti vartojami pavadinimai $b = si\flat$ ir $bb = si\flat\flat$.

Alteruotieji garsai ir jų pavadinimai:

PRIERAKTINIAI IR PRIENATINIAI ALTERACIJOS ŽENKLAI

Alteracijos ženklai gali būti prieraktiniai ir prienatiniai. Prieraktiniai alteracijos ženklai rašomi kiekvienos penklinės pradžioje po rakto. Jie galioja visame muzikos kūrinyje arba jo dalyje, kol pakeičiami kitais.

Prieraktinių alteracijos ženklu rašymo tvarka:

Prienatiniai alteracijos ženklai rašomi prieš kiekvieną natą.
Jie galioja tik tai oktavai ir tik vienam taktui:

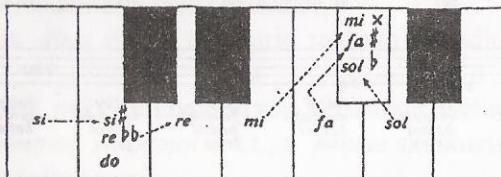
P. Čaikovskis. Barkarolė

ENHARMONIJA

To paties aukštocio garsai gali turéti kelis skirtingus pavadinimus. Pavyzdžiu, garsai $si^{\#}$, re_b ir do arba mi , $fa^{\#}$ ir sol_b skamba vienodai.

Jie yra to paties aukštumo, tik skirtingai vadinami:

Toks kelių vieno aukštocio, bet skirtingų pavadinimų garsų santykis vadinamas enharmonija, o vienodai skambantys, bet nevienodai vadinami garsai yra enharmoniški.

Pagal enharmonijos dësnį kiekvienas garsas gali turéti tris skirtingus pavadinimus.

Išimtis yra sol_b , kuris enharmoniškai lygus tik la_b .

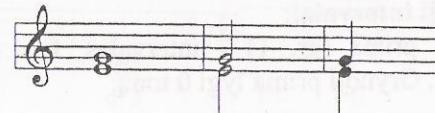
INTERVALAI

Dviejų muzikos garsų aukštumo santykis vadinamas intervalu. Intervalai yra melodiniai ir harmoniniai.

Intervalas, sudarytas iš dviejų vienas po kito einančių garsų, vadinamas melodiniu:

Intervalas, sudarytas iš dviejų vienu metu skambančių garsų, vadinamas harmoniniu:

Apatinis intervalo garsas vadinamas pagrindu, o aukštėsnis - viršūne.

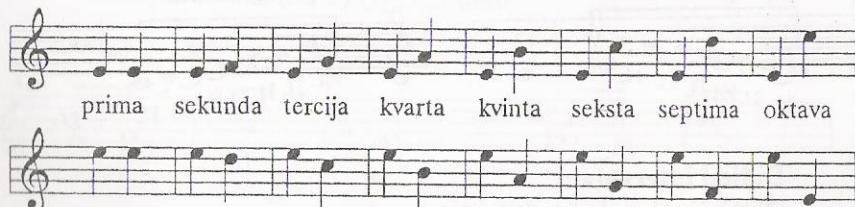
Melodinio intervalo garsai gali judeti dviem kryptimis - aukštyn ir žemyn. Ji nusakant, būtina nurodyti judėjimo kryptį, pavyzdžiu, *mi-do* aukštyn, *sol-mi* žemyn ir pan. Skaitant harmoninį intervalą, pirma sakomas jo pagrindas, o paskui viršūnė.

INTERVALŲ DYDIS LAIPSNIAIS IR TONAIS

Intervalai gali būti įvairaus dydžio. Jie matuojami laipsniais ir tonais.

Intervalo dydis laipsniais nurodo intervalo apimtį, t. y. kiek laipsnių šis apima. Intervalo dydis laipsniais nusakomas lotynišku skaitvardžiu (prima, sekunda, tercija, kvarta, kvinta, seksta, septima, oktava) ir žymimas skaitmeniu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).

Intervalus galima sudaryti nuo kiekvieno garso, pavyzdžiu, nuo *mi*:

prima sekunda tercija kvarta kvinta seksta septima oktava

prima sekunda tercija kvarta kvinta seksta septima oktava

Laipsnių kiekis nenurodo tikslaus intervalo dydžio, nes įvairių gretimių laipsnių aukštocio santykiai yra nevienodi:

sekunda *do-re* lygi 1 tonui,

sekunda *mi-fa* lygi 0,5 tono,

kvarta *do-fa* lygi 2,5 tono,

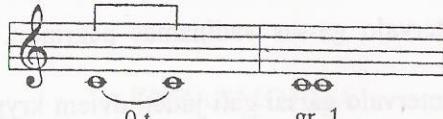
kvarta *fa-si* lygi 3 tonams ir pan.

Intervalo dydis tonais nurodo intervalą sudarančių tonų ir pustonių kiekį. Tuo remdamiesi, intervalus skirstome į grynuosius, didžiuosius, mažuosius, padidintuosius ir sumažintuosius.

Grynieji intervalai:

Grynoji prima (gr. 1) - intervalas, kurį sudaro du vienodo aukščio garsai. Grynoji prima lygi 0 tonų:

grynoji prima

0 t. gr. 1

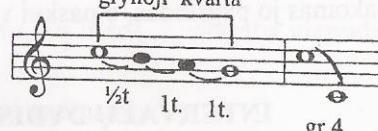
Grynoji kvarta (gr. 4) lygi 2,5 tono:

grynoji kvarta

1t. 1t. $\frac{1}{2}$ t. gr. 4

grynoji kvarta

gr. 4

Grynoji kvinta (gr. 5) lygi 3,5 tono:

grynoji kvinta

1t. 1t. $\frac{1}{2}$ t. 1t. gr. 5

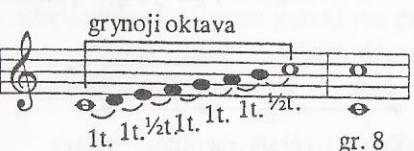
grynoji kvinta

gr. 5

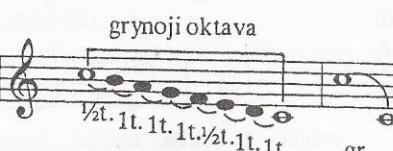
Grynoji oktava (gr. 8) lygi 6 tonams:

grynoji oktava

1t. 1t. $\frac{1}{2}$ t. 1t. 1t. $\frac{1}{2}$ t. gr. 8

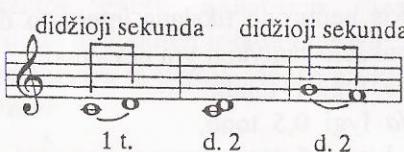
grynoji oktava

gr.

Didieji intervalai:

Didžioji sekunda (d. 2) lygi 1 tonui:

1 t.

d. 2

d. 2

Didžioji tercija (d. 3) lygi 2 tonams:

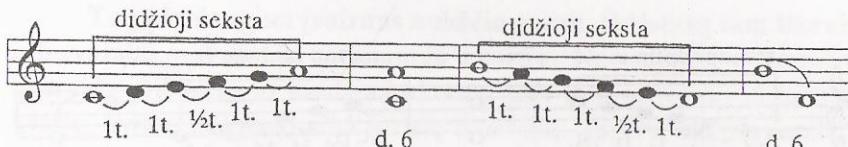
1t. 1t.

d. 3

1t. 1t.

d. 3

Didžioji seksta (d. 6) lygi 4,5 tono:

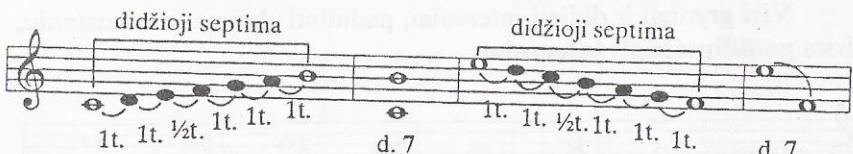
1t. 1t. $\frac{1}{2}$ t. 1t. 1t.

d. 6

didžioji seksta

d. 6

Didžioji septima (d. 7) lygi 5,5 tono:

1t. 1t. $\frac{1}{2}$ t. 1t. 1t. 1t.

d. 7

didžioji septima

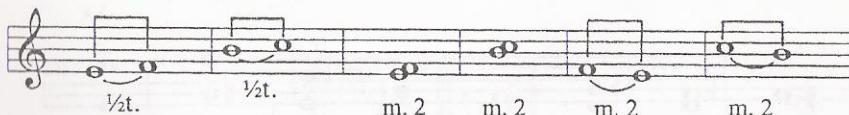
didžioji septima

d. 7

Mažieji intervalai yra pustonių mažesni (siauresni) už atitinkamus didžiuosius.

Mažoji sekunda (m. 2) lygi 0,5 tono:

mažoji sekunda

$\frac{1}{2}$ t.

m. 2

m. 2

m. 2

m. 2

Mažoji tercija (m. 3) lygi 1,5 tono:

$\frac{1}{2}$ t. 1t.

m. 3

m. 3

m. 3

m. 3

Mažoji seksta (m. 6) lygi 4 tonams:

mažoji seksta mažoji seksta

$\frac{1}{2}t.$ 1t. 1t. 1t. $\frac{1}{2}t.$ 1t. $\frac{1}{2}t.$ 1t. 1t. $\frac{1}{2}t.$

m. 6 m. 6

Mažoji septima (m. 7) lygi 5 tonams:

mažoji septima mažoji septima

1t. $\frac{1}{2}t.$ 1t. 1t. 1t. $\frac{1}{2}t.$ 1t. $\frac{1}{2}t.$ 1t. 1t. 1t. $\frac{1}{2}t.$

m. 7 m. 7

Visi grynieji ir didieji intervalai, padidinti chromatiniu pustoniu, virsta padidintaisiais intervalais:

p.1 $\frac{1}{2}t.$	p. 2 $1\frac{1}{2}t.$	p. 3 $2\frac{1}{2}t.$	p. 4 3t.	p. 5 4t.	p. 6 5t.	p. 7 6t.	p. 8 $6\frac{1}{2}t.$
------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------	-------------	-------------	-------------	--------------------------

Grynieji ir mažieji intervalai, sumažinti chromatiniu pustoniu, virsta sumažintaisiais intervalais:

s. 2 0t.	s. 3 1t.	s. 4 2t.	s. 5 3t.	s. 5 3 $\frac{1}{2}$ t.	s. 6 4 $\frac{1}{2}$ t.	s. 7 5 $\frac{1}{2}$ t.	s. 8
-------------	-------------	-------------	-------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	------

Pastaba. Prima gali būti tik padidintoji.

Kiekvienas intervalas skamba savitai. Jo skambesio pobūdis geriausiai pajuntamas tada, kai intervalas yra harmoninis. Dalis harmoninių intervalų skamba ramiai, minkštai, jų garsai dera tarpusavyje. Šie intervalai vadinami konsonansais. Konsonansai yra

visi grynieji intervalai, didžiosios ir mažosios tercijos bei sekstos. Šiurkšciai, įtemptai skambantys intervalai vadinami disonansais. Disonansai yra didžiosios ir mažosios sekundos ir septimos. Dalis padidintų ir sumažintų intervalų skamba konsonuojančiai (pad. 2, sum. 7), kiti - disonuojančiai (pad. 6, sum. 3).

AKORDO SUPRATIMAS

Trijų ir daugiau įvairaus aukščio garsų, išdėstyti tam tikrais intervalais, sąskambis vadinamas akordu. Nuo akordą sudarančių intervalų priklauso jo sandara. Akordai gali būti sudaromi iš tercijų, kvartų, kvintų, sekundų arba įvairių intervalų. Taigi ir akordų sandara gali būti tercinė, kvartinė, kvintinė, sekundinė arba mišri.

Akordas, kurio garsai išdėstyti tercijomis, vadinamas tercinės sandaros akordu:

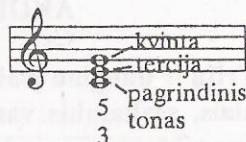
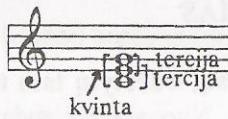
Pagal akordą sudarančių garsų kiekį skiriamos trys pagrindinės akordų rūsys: trigarsiai, keturgarsiai ir penkiagarsiai. Kiekvienas jų sudaromas ir skaitomas nuo žemiausio garso i viršų. Tercijomis išdėstyto akordo apatinis garsas vadinamas pagrindiniu tonu arba prima. Kiti garsai vadinami tercija, kvinta ir t.t. ir žymimi atitinkamais skaitmenimis (3, 5 ir t.t.). Šie pavadinimai atitinka intervalą nuo akordo primos iki kiekvieno garso:

Akordai turi tiek pavidalų, kiek yra garsų (trigarsis - tris, keturgarsis - keturis ir t.t.), nes kiekvienas jo garsas gali būti apatinis (bosas). Pagrindinis pavidalas yra tada, kai akordo apatinis garsas (bosas) yra prima. Kiti akordo pavidalai gaunami akordus apverčiant.

6 4₃

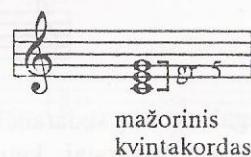
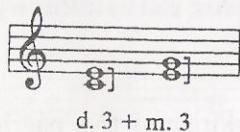
TRIGARSIAI

Akordas, sudarytas iš trijų garsų, vadinamas trigarsiui. Tercijomis išdėstyto trigarsių kraštinių garsai - prima ir kvinta - sudaro kvintos intervalą. Taip išdėstytais trigarsių vadinamas kvintakordu ir žymimas skaitmeniu 5. Kvintakordas yra trigarsių pagrindinis pavidalas:

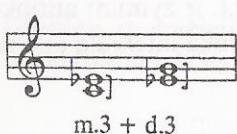

Kvintakordai sudaromi iš didžiųjų ir mažųjų tercijų. Pagal sandarą kvintakordai skirstomi į mažorinius (didžiuosius) ir minorinius (mažuosius).

1. Mažorinį kvintakordą sudaro didžioji ir mažoji tercija. Tarp kraštinių jo garsų yra grynosios kvintos intervalas:

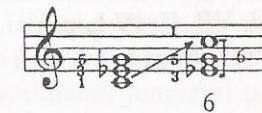
2. Minorinį kvintakordą sudaro mažoji ir didžioji tercija. Tarp kraštinių jo garsų taip pat yra grynosios kvintos intervalas:

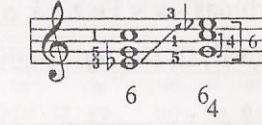
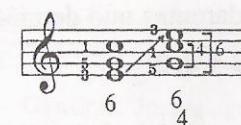
Kaip minėta, trigasis turi tris pavidalus, kurių pagrindinis vadinamas kvintakordu (žemiausias garsas - akordo prima). Trigarsių pavidalai, kai žemiausias garsas yra akordo tercija arba kvinta, vadinami trigarsių apvertimais. Jų yra du: sekstakordas ir kvartsekstakordas (žymimi 6 ir $\frac{6}{4}$).

Kvintakordo apatinį garsą (prima) pakelę oktava aukštyn, gauname pirmajį apvertimą. Tarp kraštinių jo garsų yra sekstos

intervalas, todėl jis vadinas sekstakordu. Jo apatinis garsas yra akordo tercija:

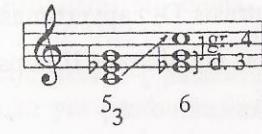
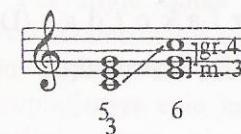

Sekstakordo apatinį garsą (tercija) pakelę oktava aukštyn, gauname antrajį kvintakordo apvertimą, kurio žemiausias garsas yra akordo kvinta. Žemiausias garsas su kitais dvieju sudaro kvartos ir sekstos intervalus, todėl šis apvertimas vadinas kvartsekstakordu:

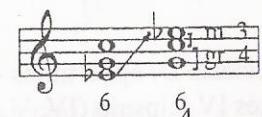
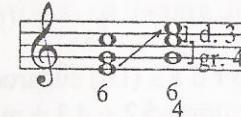

Kvintakordų apvertimų struktūra yra skirtina:

- mažorinis sekstakordas - m. 3 + gr. 4,
- minorinis sekstakordas - d. 3 + gr. 4:

- mažorinis kvartsekstakordas - gr. 4 + d. 3,
- minorinis kvartsekstakordas - gr. 4 + m. 3:

DOMINANTĖS SEPTAKORDAS

Akordas, sudarytas iš keturių garsų, išdėstyti tercijomis, vadinamas septakordu. Jis taip vadinas todėl, kad nuo apatinio iki viršutinio akordo goso yra septimos intervalas. Muzikoje yra daug

septakordu. Jie sudaromi nuo kiekvieno dermės laipsnio. Mažoro ir harmoninio minoro septakordas, sudarytas nuo V laipsnio (dominantės), vadinamas dominantės septakordu ir žymimas D₇. Ji sudaro V, VII, II, IV laipsniai. Mažoro ir harmoninio minoro D₇ yra tos pačios struktūros (d. 3 + m. 3 + m. 3):

C - dur (c - moll) mažorinis kvintakordas D₇

C - dur (c - moll) D₇

D₇, kaip ir kiekvienas septakordas, turi tris pavidalus. Pirmasis D₇ apvertimas - k v i n t a k o r d a s (D₆₅) sudaromas nuo dermės VII laipsnio (VII, II, IV, V). Jo struktūra: m.3 + m.3 + d. 2:

C - dur (c - moll) D₆₅

C - dur (c - moll) D₆₅ T(t)

Antrasis D₇ apvertimas - t e r c k v a r t a k o r d a s (D₄₃) sudaromas nuo dermės II laipsnio (II, IV, V, VII). Jo struktūra: m.3 + d.2 + d.3:

C - dur (c - moll) D₄₃

C - dur (c - moll) D₄₃ T(t)

Trečiasis D₇ apvertimas - s e k u n d a k o r d a s (D₂) sudaromas nuo dermės IV laipsnio (IV, V, VII, II). Jo struktūra: d.2 + d.3 + m.3:

C - dur (c - moll) D₂

C - dur (c - moll) D₂ T₆ (t₆)

GARSU PASTOVUMAS IR NEPASTOVUMAS. DERMĖS SĄVOKA

Atskiras garsas, izoliuotas nuo kitų, neišreiškia muzikinės minties. Jis įgauna prasmę tada, kai būna susijęs su kitais įvairaus aukštumo garsais. Muzikoje šie garsai gretinami, jungiami pagal tam tikrą sistemą, kurioje patys atlieka nevienodą vaidmenį.

Vienbalsio muzikos kūrinio garsų sraute klausia galime išskirti vieną garsą, kuris skamba dažniau negu kiti, yra labiau akcentuotas, iš jų tarsi atsiremiaama. Laikinai nutolęs pabaigoje jis vėl pakartojamas. Šis atramos tonas vadinamas tonika.

J. Čiurlionytė. Gandras

Gandrai, Jo-nai, ga, ga, ga, trum-pa ta - vo uo - de - ga.
Ga, ga, ga, - ga, ga, ga trum-pa ta - vo uo - de - ga.

Pavyzdyme tonika yra garsas *do*. Atlikdami šią dainą, girdime pastoviai skambančius dar du garsus - *mi* ir *sol*. Visi kiti garsai - *re*, *fa*, *la*, *si* - nepastovūs, bet turintys tendenciją pereiti į pastoviuosius ir besigrupuojančius apie juos. Kadangi tonika yra pastoviausias garsas, pagrindinė atrama, visų kitų garsų (ir nepastoviųjų, ir pastoviųjų) atžvilgiu ji atlieka reguliuojantį vaidmenį. Garsų sistema, kuri turi toniką ir remiasi nepastoviųjų garsų priklausomybe nuo pastoviųjų, vadina *derme*.

PASTOVIEJI IR NEPASTOVIEJI DERMĖS LAIPSNIAI

Dermių yra daug ir kiekviena - savitos sandaros. Dermės sandarą aiškiausiai perteikia dermės garsų gama nuo tonikos iki jos pakartojimo:

gama

I II III IV V VI VII VIII (I)

Dermės garsai vadinami laipsniais ir numerojami nuo apatinės tonikos - I, II, III ir t.t.

Tonika ir laipsniai, veikdami vienas kitą, įgyja tam tikrą prasmę ir funkciją (vaidmenį). Dermės kiekvieno laipsnio funkcija priklauso nuo jo pastovumo. Pastovusis dermės laipsnis gali stabdyti, užbaigti muzikinę mintį, o nepastovusis reikalauja toliau ją plėtoti. Pastoviųjų ir nepastoviųjų laipsnių sąveika yra svarbiausias dermės veiksnys. Šalia tonikos dermėje yra dar du pastovūs atramos tonai. Tai yra dermės V ir III laipsniai. V laipsnis yra gretimų nepastoviųjų laipsnių atrama. Jis lyg varžosi su tonika dėl pirmavimo, bet pabaigoje tą vaidmenį dažniausiai grąžina tonikai. Tarp šių dviejų atramos tonų yra III laipsnis.

Pagal I ir III laipsnio santykį dermės skirstomos į mažorines ir minorines.

Jeigu tarp I ir III laipsnio yra 2 tonai arba 4 pustoniai (t. y. didžiosios tercijos intervalas), dermė yra **mažorinė**.

Jeigu tarp I ir III laipsnio yra 1,5 tono arba 3 pustoniai (t. y. mažosios tercijos intervalas), dermė yra **minorinė**.

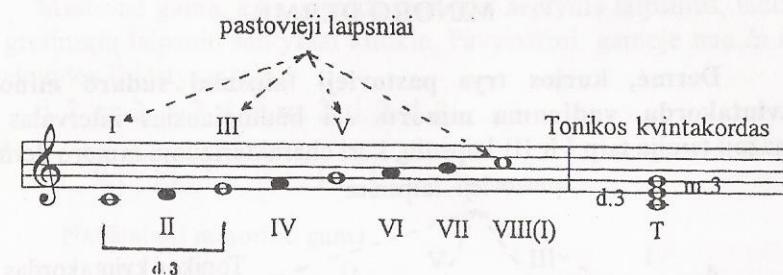
MAŽORO DERMĖ

Dermė, kurios trys pastovieji laipsniai sudaro mažorinį kvintakordą, vadinama **mažoru**. Būdingiausias intervalas yra tarp I ir III laipsnio didžioji tercija, kuri ir charakterizuoją mažoro dermę. Jos skambesys švesus:

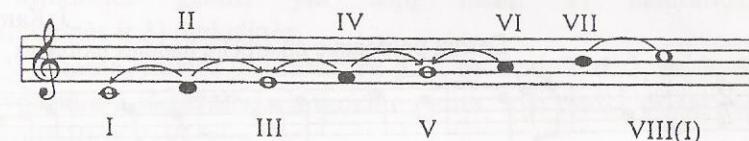
Andante

L. l. daina. Kur tas šaltinėlis

Šios dainos tonika yra garsas *do*, o kiti pastovūs garsai - *mi* ir *sol*. Visus dainos garsus išdėstę nuo tonikos, gauname gamą, prasidedančią garsu *do*:

Mažoro dermė II, IV, VI ir VII laipsniai yra nepastovūs ir sekundos intervalu pereina į gretimus pastoviuosius (sekunda aukštyn arba žemyn). VI ir VII laipsniai pereina į pastoviuosius tik viena kryptimi:

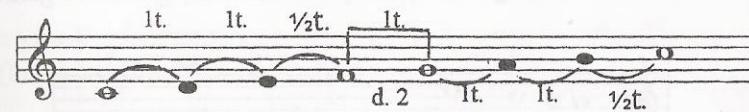
Mažorinė gama turi septynis laipsnius. Gretimų laipsnių santykis - sekundos intervalas. Analizuodami gamą nuo *do* iki *do*, pastebėsime, jog joje sekundos išdėstytos tokia tvarka:

d. 2, d. 2, m. 2, d. 2, d. 2, d. 2, m. 2

arba

1 t., 1 t., $\frac{1}{2}$ t., 1 t., 1 t., 1 t., $\frac{1}{2}$ t.

Pvz.:

Gama, kurios sandara yra d. 2, d. 2, m. 2, d. 2, d. 2, d. 2, m. 2, vadinama **natūraliaja mažorine gama**.

Be natūraliojo mžoro, muzikoje vartojamas harmoninis mažoras (nuo natūraliojo skiriasi VI žemu laipsniu) ir melodinis mažoras (slenkant žemyn, skiriasi nuo natūraliojo žemais VI ir VII laipsniais).

Visų trijų rūšių mažoras vadinamas pilnuoju mažoru.

MINORO DERMĖ

Dermė, kurios trys pastovieji laipsniai sudaro minorinį kvintakordą, vadinama minoru. Jai būdingiausias intervalas yra mažoji tercija tarp I ir III laipsnių, kuri charakterizuoją minoro dermę:

pastovieji laipsniai

m. 3

J. Karosas.

Dešimt polifoninių atkarpelių liaudies motyvais, VIII

Šios dainos tonika yra garsas *la*, o kiti du pastovieji laipsniai - *do* ir *mi*. Visus dainos garsus išdėstę nuo tonikos, gauname gamą nuo *la*:

Minoro dermės nepastovieji laipsniai, kaip ir mažoro, turi tendenciją sekundos intervalu pereiti į gretimus pastoviuosius laipsnius:

Gamoje nuo *la*

Minorinė gama, kaip ir mažorinė, turi septynis laipsnius, tačiau jos gretimųjų laipsnių santykiai kitokie. Pavyzdžiui, gamoje nuo *la* iki *la* sekundos išdėstyti taip:

d. 2. m. 2, d. 2, d. 2, m. 2, d. 2, d. 2
arba

1 t., $\frac{1}{2}$ t., 1 t., 1 t., $\frac{1}{2}$ t., 1 t., 1 t.

Natūralioji minorinė gama

Minorinės gamos yra trijų rūšių: 1) natūraliosios, 2) harmoninės ir 3) melodinės.

1) Gama, kurios sandara yra d. 2, m. 2, d. 2, d. 2, m. 2, d. 2, vadinama natūraliaja minorine gama. Joje mažosios sekundos yra tarp II-III ir V-VI laipsnių:

2) Harmoninis minoras skiriasi nuo natūraliojo aukštu VII laipsniu.

3) Melodinis minoras kylant aukštyn skiriasi nuo natūraliojo aukštais VI ir VII laipsniais. Melodinė minorinė gama, leidžiantis žemyn, atitinka natūraliąją.

Visų trijų rūšių minoras vadinamas pilnuoju minoru. Minorines gamas galima sudaryti pradedant bet kuriuo garsu, jei laikysime jį tonika. Norėdami išlaikyti minorinės gamos sandarą, kai kuriuos pagrindinius garsaeilio laipsnus reikia aukštinti arba žeminti. Minorinėje gamoje nuo *mi* (*e-moll*) vietoje *fa* atsiranda *fa-diez*, gamoje nuo *re* (*d-moll*) vietoje *si* atsiranda *si-bemol* ir t.t.

TONACIJA

Oktavoje yra 12 įvairaus aukščio garsų, išdėstyti pustoniais. Kiekvienas iš jų gali būti dermés tonika, t. y. I laipsniu. Nuo pasirinkto garso pagal gamos sudėtį (mažoro ar minoro) sužinome visus kitus dermés laipsnus. Pavyzdžiu, jei tonika yra garsas *sol*, nuo šio garso ir sudarome mažoro dermés natūralią gamą pagal mums žinomą schemą:

Dermés nustatytas aukštis, priklausantis nuo tonikos vietos muzikos garsaeilyje, vadinamas tonacija. Ją nusako tonikos pavadinimas ir dermė.

Mažorinių tonacijų pavadinimai žymimi didžiosiomis raidėmis. Raidine sistéma mažoro dermę žymima žodeliu *dur* (lot. *durus* - kietas), pavyzdžiu, *C-dur*, *G-dur*, *F-dur* ir t.t. Skiemenine sistema mažoras žymimas žodeliu *mažor*, pavyzdžiu, *Do mažor*, *Sol mažor*, *Fa mažor* ir t.t.

Minor tonacijų pavadinimai rašomi mažosiomis raidėmis. Raidine sistéma minoro dermę žymima žodeliu *moll* (it. *molle* - minkštas, švelnus), pavyzdžiu, *a-moll*, *e-moll*, *d-moll* ir t.t. Skiemenine

sistema minoras žymimas žodeliu *minor*, pavyzdžiu, *la minor*, *mi minor*, *re minor* ir t.t.

Reikia teisingai suprasti dermés, tonacijos ir gamos sąvokas. Mažoro ir minoro dermés konkreti išraiška yra tonacija. Pastoviausio dermés laipsnio - tonikos - absoliutus aukštis nustato jos tonaciją. Kalbėdami apie tonaciją, turime galvoje ne tik dermés tonikos aukštį, bet ir dermę sudarančių laipsnių santykius. Taigi dermés ir tonacijos sąvokos yra neatskiriamos, jos papildo viena kitą. Tuo tarpu gama yra dermés gretimų laipsnių santykų schema.

LYGIAGREČIOS (PARALELĖS) TONACIJOS

Palyginę *C-dur* ir *a-moll* tonacijas, pastebésime, kad jų garsai yra vienodi, t. y. jas sudaro septyni natūralieji laipsniai. Šios tonacijos skiriasi tonikomis (*C*, *a*) ir derme (*dur*, *moll*). *C-dur* gama nuo VI iki VI lapsnio atitinka *a-moll* gamą, o *a-moll* - nuo III iki III laipsnio atitinka *C-dur* gamą. Tarp *C-dur* ir *a-moll* tonikų yra mažosios tercijos intervalas:

Šių tonacijų tonikos kvintakordai turi du bendrus tonus:

Dvi tonacijos (mažoro ir minoro), sudarytos iš tų pačių garsų (vienodi tonacijų ženklai) ir turinčios du bendrus tonikos kvintakordo garsus, vadinamos lygiagrečiosiomis tonacijomis, o jų gamos - lygiagrečiosiomis gamomis:

B - dur

g - moll

B - dur g - moll

T t

D - dur

h - moll

D - dur h - moll

T t

BENDRAVARDĖS TONACIJOS

Mažoro ir minoro tonacijos, turinčios bendrą toniką, vadina-
mos bendravardėmis. Pavyzdžiu, C-dur - c-moll; a-moll - A-dur.

C - dur
(natür)

c - moll
(natür)

III VI VII

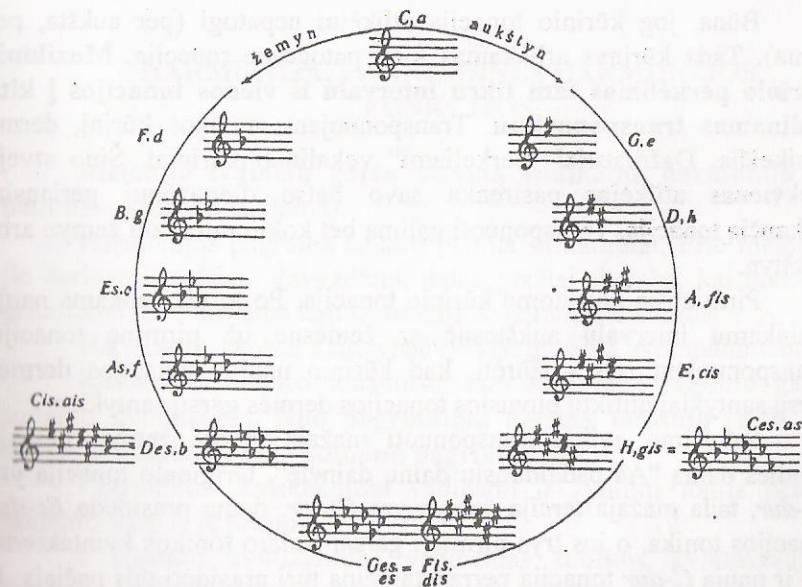
KVINTŲ RATAS

Mažoro ir minoro tonacijų išdėstymas grynoiomis kvintomis, laipsniškai didinant ar mažinant tonacijų ženklų kiekį, vadinamas kvintų ratu.

Tonacijas išdėstyti kvintomis galima dviem kryptimis.

I. Diezinės tonacijos, su didėjančiu tonacijų ženklų kiekiu išdėstomos grynoiomis kvintomis aukštyn. Enharmoniškai pakeitus tonaciją su šešiais diezais (*Fis-dur, dis-moll*), gaunama su šešiais bemoliais (*Ges-dur, es-moll*) tonacija, nuo kurios grynoiomis kvintomis aukštyn išdėstomos bemolinės tonacijos su mažėjančiu ženklų kiekiu.

II. Bemolinės tonacijos su didėjančiu tonacijų ženklų kiekiu išdėstomos grynoiomis kvintomis žemyn. Enharmoniškai pakeitus su šešiais bemoliais (*Ges-dur, es-moll*) tonaciją, gaunama su šešiais diezais (*Fis-dur, dis-moll*) tonacija, nuo kurios grynoiomis kvintomis žemyn išdėstomos diezinės tonacijos su mažėjančiu ženklų kiekiu.

MUZIKOS KŪRINIO DERMĖS IR TONACIJOS NUSTATYMAS

Muzikos kūrinio dermę ir tonaciją nusako:

- 1) tonacijų (prieraktiniai) ženklai ir melodijos garsų deriniai;
- 2) pastovieji (I, III, V) laipsniai, kurie sudaro tonacijos tonikos kvintakordą;
- 3) baigiamasis, kai kada ir pradinis melodijos garsas; jis dažniausiai yra tonikos kvintakordo prima, tercija arba kvinta;
- 4) harmoninio bei melodinio mažoro ar minoro prienatiniai alteracijos ženklai;
- 5) daugiabalsio kūrinio baigiamasis akordas, dažniausiai tai yra tonikos kvintakordas.

TRANSPONAVIMAS

Būna, jog kūrinio tonacija atlikėjui nepatogi (per aukšta, per žema). Tada kūrinys atliekamas kita, patogesnė tonacija. **Muzikinio kūrinio perkėlimas tam tikru intervalu iš vienos tonacijos į kitą vadinamas transponavimu.** Transponuojant muzikos kūrinį, dermę nesikeičia. Dažniausiai "perkeliami" vokaliniai kūriniai. Šiuo atveju kiekvienas atlikėjas pasirenka savo balso diapazonui geriausiai tinkančią tonaciją. Transponuoti galima bet kokiu intervalu žemyn arba aukštyn.

Pirmiausia nustatoma kūrinio tonacija. Po to pasirenkama nauja atitinkamu intervalu aukštėsnė ar žemesnė už pirminę tonaciją. Transponuojant reikia žiūrėti, kad kūrinio naujos tonacijos dermės garsų santykiai atitiktų buvusios tonacijos dermės garsų santykius.

Sakysime, reikia transponuoti mažaja tercija žemyn lietuvių liaudies dainą "Aš padainuosiu dainų dainelę". Originalo tonacija yra *Es-dur*, tada mažaja tercija žemyn yra *C-dur*. daina prasideda *Es-dur* tonacijos tonika, o jos trys pirmieji garsai sudaro tonikos kvintakordą, tad ir nauja *C-dur* tonacija perrašyta daina turi prasidėti tais pačiais I, III ir V dermės laipsniais. Taip pat turi atitikti ir kiti dermės laipsnių santykiai:

Es - dur

Lietuvių l. daina. Aš padainuosiu dainų dainelę

C - dur

HARMONIJA. PAGRINDINĖS HARMONIJOS FUNKCIJOS

Melodiją lydinčių garsų visumą vadiname harmonija (gr. harmoni - saskambis, darna).

Harmonijos pagrindą sudaro įvairūs saskambiai. Prie melodijos jie derinami įvairiai.. Pavyzdžiui, daina gražiai skamba, kai melodijai pritariama tik antru arba ketvirtu balsais, sudarančiais akordą.

Harmonija, akordų kaita ypač ryškiai girdima akompanimente.

Mažoro ir minoro tonacijose nuo kiekvieno laipsnio galima sudaryti kvintakordą. Nuo pagrindinių dermės laipsnių (I, V, IV) sudaryti kvintakordai vadinami pagrindiniais.

Pagrindiniai kvintakordai vadinami ir žymimi tomis pirmomis raidėmis kaip ir jų primos.

I laipsnio kvintakordas vadinas tonikos kvintakordu ir žymimas raide T (mažoro) arba t (minoro).

IV laipsnio kvintakordas vadinas subdominantės kvintakordu ir žymimas raide S (mažoro) arba s (minoro).

V laipsnio kvintakordas vadinamas dominantės kvintakordu ir žymimas raide D (mažoro) arba d (minoro).

Natūraliojo mažoro pagrindiniai kvintakordai yra mažoriniai, o minoro - minoriniai.

C - dur (natur.) c - moll (natur.)

T S D t s d

Muzikoje natūralusis minoras vartojamas rečiau nei harmoninis, todėl minoro dominantės kvintakordas dažniau būna mažorinis ir žymimas D raide.

Trigarsiai ir jų apvertimai sudaro harmonijos pagrindą. Jie labai dažnai vartojami muzikoje, todėl būtina susipažinti su paprasčiausiu šių akordų jungimu.

Mažoro ir minoro pagrindinių trigarsių ir jų apvertimų jungimas:

T - D - T

C - dur T D₆ T T D₆₄ T₆ T₆₄ D T₆₄

T - S - T

C - dur T S₆₄ T T₆ S T₆ T₆₄ S₆ T₆₄

t - D - t

c - moll t D₆ t t₆ D₆₄ t₆ t₆₄ D t₆₄

t - s - t

c - moll t s₆₄ t t₆ s t₆ t₆₄ s₆ t₆₄

T - S - D - T

C - dur T S₆₄ D₆ T T₆ S D₆₄ T₆ T₆₄ S₆ D T₆₄

t - s - D - t

c - moll t s₆₄ D₆ t t₆ s D₆₄ t₆ t₆₄ s₆ D t₆₄

MELODIJA

Įvairaus aukščio meniškai prasminga eilė garsų, derinanų ritmo, metro, dermės, dinamikos atžvilgiu, vadinama melodija. Tai darni garsų seka, išreiškianti muzikinę mintį. Melodija yra viena svarbiausių muzikos išraiškos elementų. Joje ryškiausiai atispindi emocinis turinys - žmogaus vidinio pasaulio būsena. Didžiausiai melodijų turtai slypi kiekvienos tautos liaudies dainose. Jos pasižymi nuostabia melodijų ir poetinio teksto harmonija. Liaudies daina, ilgus amžius puoselėta, gludintą ir tobulintą, visais laikais kompozitoriai laikė muzikos kūrybos pagrindu.

Melodijos gali būti su tekstu (vokalinės) ir be jo (instrumentinės).

Melodijos linija plėtojama įvairiai. Ji gali būti lygi, kylanti, krintanti, banguojanti. Visa tai gali vykti laipsniškai arba šuoliais. Šuolių būna įvairių. Jie "matuojami" intervalais.

Labai svarbus melodijos elementas yra ritmas. Jis suteikia kiekvienai melodijai savitą, kitoje melodijoje nepasitaikantį garsų trukmių derinį, todėl žinomas melodijas galima atpažinti ir vien iš jų ritmo. Melodijos ritmas dažnai atitinka kurio nors žanro, pavyzdžiui, maršo, lopšinės, šokio ir pan. ritmą.

Nemažas vaidmuo tenka ir tempui.

Muzikos, kaip ir literatūros, kūriniams sudarytas iš atskirų, daugiau ar mažiau užbaigtų dalių, vadinamų dariniais. Darinys, kuris išreiškia visai užbaigtą muzikinę mintį, vadinamas periodu.

Kiekvienas periodas skirstomas į stambesnes ir smulkesnes dalis - sakinius, frazės ir motyvus.

Periodą sudaro du dažnai turintys po keturis taktus sakiniai. Taktų gali būti daugiau ar mažiau. Sakinį sudaro dvi frazės, o vieną frazę - du motyvai. Motyvas, kurį sudaro kelios natos, dažniausiai apima vieną taktą. Tai mažiausia muzikinės minties dalelė. Pavyzdžiui:

sakinys

frazė motyvas motyvas motyvas

frazė motyvas motyvas motyvas

Šiu na - mo, tprū na - mo, to li ma - no na - me lių.

sakinys

frazė motyvas motyvas motyvas

frazė motyvas motyvas motyvas

uz aukš - tu - ju kal - ne - lių, uz za - liu - ju gi - re - lių.

L. I. daina. Šiū namo

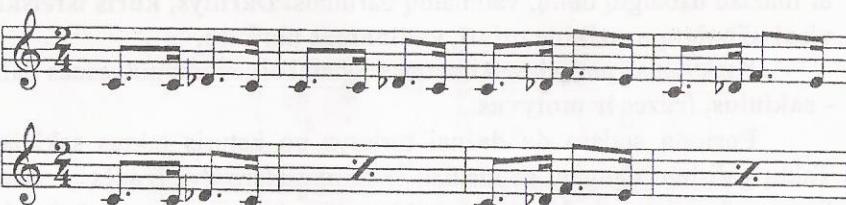
NATŪ RAŠYBOS TRUMPINIMO ŽENKLAI

Trumpinant ir supaprastinant natū rašybą, vartojami trumpinimo, arba abreviatūros, ženklai. Jų yra labai įvairių:

1. Vienos muzikinės figūros kartojimo ženklas:

2. Viso takto kartojimo ženklas:

3. *Da Capo al fine* (sutr. *D. C. al fine*) ženklas rodo, kad reikia kartoti nuo pradžios iki vietas, pažymėtos žodžiu *fine*.

4. Ženklas , vadintinas *segno* (sk. senjo), rodo, kad nuo jo iki žodžio *fine* reikia kartoti kūrinį.

5. Oktavinis ženklas, padedantis išvengti pridėtinės linijų (8⁻⁻⁻).

6. Repriza ir voltos.

Dažnai muzikos kūrinys ar jo dalis yra kartojami. Ženklas, rodantis muzikinio kūrinio ar jo dalies pakartojimą, vadinamas *repriza*:
||: :||

Repriza rodo, kad visus keturis taktus reikia pakartoti. Kai kada kartojamoji dalis abu kartus atliekama vienodai, o kartais jos pabaigą reikia atlikti truputę kitaip negu pirmajį kartą.
Jei kartojant kūrinys užbaigiamas kitaip negu pirmą kartą, tai rašomi ženklai, vadinti *voltomis* (it. volta - kartas): '1.' '2.'

Repriza ir voltos rodo, kad kūrinį atliekant pirmą kartą, reikia baigti pirmaja volta, o antrą kartą - antraja, pirmają voltą praleidžiant.

ARTIKULACIJA

Muzikinių garsų atlikimo būdas vadinamas artikuliacija. Artikulacijos skalė - nuo *legatissimo* (labai rišliai) iki *staccatissimo* (labai trumpai).

Pagrindiniai muzikos atlikimo būdai: *legato*, *non legato* ir *staccato*.

1. *Legato* - rišlus perėjimas nuo vieno garso prie kito. *Legato* žymimas lanko ženklu, vadintamu lyga, arba žodžiu *legato*.

2. *Non legato* - nejungiant, bet tiksliai išlaikant ilgumą.

3. *Staccato* (sk. stakato) - groti ar dainuoti nutrūkstamais garsais (priešingai negu *legato*). Žymimas tašku virš natos ar po ja:

J. Čiurlionytė. Suktinis

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS KARTOJIMUI

Muzikos garsai. Jų savybės

1. Kas yra garsas?
2. Kokios yra muzikos garsų savybės ir nuo ko jos priklauso?

Muzikos garsynas. Oktava. Pagrindiniai laipsniai ir jų pavadinimai

1. Kiek įvairaus aukščio garsų galima išgauti fortepijonu?
2. Kiek garsų išgaunama baltaisiais ir kiek juodaisiaisiais klavišais?
3. Kiek yra pagrindinių garsų ir kaip jie vadinami raidėmis, skiemenumis?
4. Kas yra oktava?
5. Kaip vadinamos oktavos?
6. Kas yra gama ir kaip vadinami jos garsai?
7. Išvardykite ir parodykite klaviatūroje visas oktavas.
8. Paskambinkite fortepijonu įvairių oktavų garsus, pavyzdžiui, *La¹*, *sol³*, *re*, *Mi*, *do⁵*, *fa²*, *la⁴*, *Re* ir t.t.

9. Pakeiskite raidiniais šiuos skiemenumis garsų pavadinimus: *do*, *mi*, *si*, *fa*, *re*, *la*, *sol*.
10. Pakeiskite skiemenumis šiuos raidinius garsų pavadinimus: *a*, *c*, *h*, *e*, *g*, *d*, *f*.

Garso trukmės žymėjimas. Pauzės

1. Kas yra nata? Kokios vertės yra natos ir kaip jos žymimos?
2. Kaip rašomi natų koteliai (kryptis, ilgis)?
3. Ką vadiname pauze?

Natų pailginimo ženklai

1. Kaip galima pailginti natų vertę?
2. Taškus prie natų pakeiskite natomis ir sujunkite lyga:

Garso aukštumo žymėjimas

1. Kaip vadinama penkių linijų sistema ir kaip tos linijos skaičiuojamos?
2. Kur rašomas pridėtinės linijos, kiek jų yra ir kaip skaičiuojamos?
3. Kaip galima sumažinti pridėtinų linijų skaičių?
4. Kas yra raktas?
5. Išvardykite juos.
6. Kur ir su kokiui raktu reikia rašyti: *mi¹*, *sol*, *do³*, *mi⁴*, *Do*, *Re₁*, *fa²*, *re*, *Fa₁*, *la¹*, *Mi*?

Ritmas. Metras

1. Kas yra ritmas?
2. Kas yra metras?
3. Kas yra taktas?
4. Kas yra metro rodiklis?
5. Kas žymi rodiklio viršutinės ir apatinis skaitmuo?
6. Kokiomis vertėmis reiškiama metrinė dalis?
7. Kokie metrai vadinami paprastaisiais?

8. Kokie metrai vadinami sudėtiniais?
9. Koks metras vadinamas kintamuju?
10. Kokie metrai vadinami mišriaisiais?

Prieštaktis ir užtaktis

1. Kas yra prieštaktis?
2. Kas yra užtaktis?

Sinkopė

1. Kas yra sinkopė?
2. Kokios yra sinkopės?
3. Parašykite įvairių sinkopių pavyzdžius viename takte ir dvieju taktų sandūroje.

Tempas

1. Kas yra tempas?
2. Kokie yra labai lėti, lėti, vidutiniai, greiti ir labai greiti tempai?
3. Kokie terminai vartojami tempo laipsniškam greitimui bei lėtinimui nurodyti?
4. Kas yra metronomas?

Dinamika

1. Kas yra dinamika?
2. Kaip ji išreiškiama?

Gama. Pustonis ir tonas

1. Kas yra gama ir kaip vadinami jos garsai?
2. Kas yra pustonis, tonas?
3. Kiek pustonių ir tonų turi oktava?

Garsų alteracijos ženklai

1. Kas tai yra alteracija?
2. Kokie yra alteracijos ženklai ir kokia jų reikšmė?

3. Užrašykite penklinėje (žymėti ir pavadinimus): c^3 , d , a^4 , D_L , b^2 , fis^4 , h^1 , cis^2 , H , gis^3 , $Eses$, $asis^1$, A_2 , bb^4 , dis^1 , $geses^4$, a^2 .
4. Šiuos garsus paaukštinkite pustoniu ir tonu. Užrašykite jų pavadinimus: re , sol_{\sharp} , si , la_{\flat} , do , si_{\flat} , mi , ces , e , as , bb , ges , a .

5. Šiuos garsus pažeminkite pustoniu ir tonu. Užrašykite jų pavadinimus: sol_{\flat} , do , la_{\flat} , mi_{\times} , si , re_{\sharp} , fa_{\times} , d , h , fis , $cisis$, e , $asis$.

Prieraktiniai ir prienatiniai alteracijos ženklai

1. Kokie yra prieraktiniai alteracijos ženklai?
2. Kokie yra prienatiniai alteracijos ženklai?
3. Parašykite prieraktinius alteracijos ženklus su smuiko ir boso raktu.

Enharmonija

1. Kas yra enharmonija?
2. Kiek pavadinimų gali turėti kiekvienas garsas?
3. Raštu enharmoniškai pakeiskite: re , sol , do_{\flat} , fa , si_{\flat} , mi , la , mi_{\flat} , sol_{\sharp} , do , si , f , b , gis , cis , g , as .

Intervalai. Intervalų dydis laipsniais ir tonais

1. Ką vadiname intervalu?
2. Kokių yra intervalų?
3. Kokie intervalai yra grynieji?
4. Koks grynujų intervalų dydis laipsniais ir tonais?
5. Kokie intervalai yra didieji?
6. Koks didžiųjų intervalų dydis laipsniais ir tonais?
7. Kokie intervalai yra mažieji?

- Koks mažųjų intervalų dydis laipsniais ir tonais?
- Kaip sudaromi padidintieji ir sumažintieji intervalai?
- Kokie yra konsonansiniai intervalai?
- Kokie yra disonansiniai intervalai?
- Sudarykite visus paprastuosius intervalus aukštyn ir žemyn - sekundas, tercijas, sekstas ir t.t. nuo garsų (be alteracijos ženklių) *do, re, mi* ir t.t.
- Nustatykite intervalų dydžius laipsniais: 1) aukštyn, 2) žemyn: *fa-re, si-mi, sol-fa, la-do, re-la, sol-re, la-si, si-sol*.
- Sudarykite nuo garsų *do*, *do_#*, *re*, *re_b*, *mi* ir t.t. didžiuosius, mažuosius ir grynuosius intervalus aukštyn bei žemyn ir paskambinkite fortepijonu.
- Nustatykite intervalų dydžius tonais: 1) aukštyn ir 2) žemyn: *do-la, mi-re, re-si, fa-do, fa-si, mi-do, si-la*.
- Analizuokite melodijas bei dvibalsius kūrinius ir nurodykite melodinius bei harmoninius intervalus.

Akordo supratimas

- Kas yra akordas?
- Kokios sandaros akordai vartojami muzikoje?
- Kaip sudaromas akordas?
- Kaip vadinami akordo garsai?

Trigarsiai

- Kas yra trigarsis?
- Kas yra kvintakordas?
- Kaip žymimas kvintakordas?

Dominantės septakordas

- Koks akordas vadinamas septakordu?
- Kiek apvertimų turi D₇ ir kaip jie vadinami?
- Sudarykite D₇ nuo *sol, la, mi* natų.
- Kas yra trigarsio apvertimas?

- Kiek yra trigarsio apvertimų?
- Kokia yra trigarsio apvertimų struktūra?

Garsų pastovumas ir nepastovumas. Dermės sąvoka

- Kas yra tonika?
- Kas yra dermė?

Pastovieji ir nepastovieji dermės laipsniai

- Kaip vadinami dermės garsai ir kaip jie skaičiuojami?
- Kurie dermės laipsniai yra pastovieji, kurie nepastovieji? Kuris jų pastoviausias?
- Kurių dermės laipsnių santykis lemia jos pobūdį?
- Kaip skirtomos dermės?

Mažoro dermė

- Kokia yra mažoro dermė?
- Koks intervalas charakterizuojas mažora?
- Kuria kryptimi nepastovieji II, IV, VI ir VII laipsniai pereina į pastoviuosius?
- Kas yra mažorinė gama?

Minoro dermė

- Kokia yra minoro dermė?
- Koks intervalas charakterizuojas minorą?
- Kas yra natūralioji minorinė gama?
- Kas yra harmoninis minoras?
- Kas yra melodinis minoras?
- Kas yra pilnasis minoras?

Tonacija

- Kas nusako tonacijos pavadinimą?
- Kaip rašomi tonacijų pavadinimai?

Lygiagrečios tonacijos

1. Kokios tonacijos vadinamos lygiagrečiomis?
2. Nurodykite lygiagrečias tonacijas: *D-dur, Cis-dur, Es-dur, As-dur, H-dur, e-moll, g-moll, dis-moll, b-moll, cis-moll, as-moll.*

Bendravardės tonacijos

1. Kokios tonacijos vadinamos bendravardėmis?
2. Keliaiš tonacijų ženklais jos skiriasi?
3. Kurie laipsniai yra skirtini?
4. Išanalizuokite bendravardži mažorą ir minorą: *D-dur, d-moll, B-dur, b-moll, Cis-dur, cis-moll* ir t.t.

Kvintų ratas

1. Kas yra kvintų ratas?
2. Kokios yra mažoro ir minoro tonacijų išdėstymo kvintų ratu taisyklės?
3. Sudarykite mažorinių diezinių ir bemolinių gamų iki 4 prieraktinių ženklų lentelę.
4. Sudarykite minorinių diezinių ir bemolinių gamų iki 4 prieraktinių ženklų lentelę.

Muzikos kūrinio dermės ir tonacijos nustatymas

1. Kokios yra muzikos kūrinio dermės ir tonacijos pagrindinės žymės?
2. Analizuokite melodijas bei daugiabalsius kūrinius ir nustatykite dermę bei tonaciją.

Transponavimas

1. Kas yra transponavimas?
2. Transponuokite melodiją įvairiais intervalais.

Harmonija. Pagrindinės harmonijos funkcijos

1. Kokios yra pagrindinės harmonijos funkcijos?
2. Parašykite ir pagrokitė *D-dur, a-moll, B-dur, E-dur, g-moll, A-dur, Des-dur* tonacijų T-S-D-T.

Melodija

1. Kas yra melodija?
2. Kokie yra pagrindiniai melodijos elementai?
3. Kokios gali būti melodijų linijos?
4. Kas yra periodas ir kokios jo sudėtinės dalys?

Natų rašybos trumpinimo ženklai

1. Kokie yra natų trumpinimo ženklai, kaip jie rašomi, kaip vartojami?
2. Paanalizuokite muzikinius kūrinius, suraskite natų trumpinimo ženklus?

Artikuliacija

1. Kas yra artikuliacija?
2. Kokie yra pagrindiniai muzikos atlikimo būdai?
3. Išanalizuokite fortepijoninę pjesę artikuliacijos požiūriu.

TURINY S

LITERATŪRA

1. Balčytis E., Surgautaitė V. Muzika, vadovėlis VI klasei. K., 1985.
2. Kalinauskas A. Harmonijos terminai // Muzikos barai 1997. Nr. 6. 14 p.
3. Navickaitė-Martinionienė E. Elementarioji muzikos teorija. V., 1979.
4. Paketūras V. Elementarioji muzikos teorija. V., 1995.
5. Aleksejev B., Miasojedov A. Elementarnaja teorija muzyki. M., 1986.
6. Vachromejev V. Elementarnaja teorija muzyki. M., 1975.
7. Chvostenko V. Zadači i upražnenija po elementarnoj teoriji muzyki. M., 1973.
8. Fridkin G. Praktičeskoje rukovodstvo po muzykalnoj gramote. M., 1974.
9. Kurs teoriji muzyki / red. A.L. Ostrovskij. M., 1978.
10. Muzykalnij enciklopedičeskij slovar / red. G.V. Keldyš. M., 1990.

Muzikos garsai, jų savybės	3
Muzikos garsynas. Oktava. Pagrindiniai laipsniai ir jų pavadinimai	4
Garso trukmės žymėjimas	5
Pauzės	7
Natū pailginimo ženklai	8
Garso aukštumo žymėjimas	9
Ritmas	11
Metras	12
Prieštaktis ir užtaktis	16
Sinkopė	16
Tempas	17
Dinamika	19
Gama. Pustonis ir tonas	20
Garsų alteracijos ženklai	21
Prieraktiniai ir prienatiniai alteracijos ženklai	23
Enharmonija	24
Intervalai	24
Intervalų dydis laipsniais ir tonais	25
Akordo supratimas	29
Trigarsiai	30
Dominantės septakordas	31
Garsų pastovumas ir nepastovumas. Dermės sąvoka	33
Pastovieji ir nepastovieji dermės laipsniai	33
Mažoro dermė	34
Minoro dermė	36
Tonacija	38
Lygiagrečios (paralelės) tonacijos	39
Bendravardės tonacijos	40
Kvintų ratas	41
Muzikos kūrinio dermės ir tonacijos nustatymas	42
Transponavimas	42
Harmonija. Pagrindinės harmonijos funkcijos	43
Melodija	45
Natū rašybos trumpinimo ženklai	46
Artikuliacija	47
Klausimai ir užduotys kartojimui	48
Literatūra	56